

Ohje vesistökuunnostushankkeen suunnitteluun ja toteutukseen

**TÄMÄ OHJE ON TOISTAISEKSI VAILLINAINEN.
OHJE VALMISTUU KESÄÄN 2021 MENNESSÄ, JA
SITÄ TÄYDENNETÄÄN JA KEHITETÄÄN
HANKKEEN KESTON AJAN.**

14.4.2021

Sisällysluettelo

1	Tausta.....	3
2	Ohjeistusta toimintamallin käyttöön.....	3
3	Toimintamallit – rakenne ja perusteet.....	4
3.1	Vaiheiden jako.....	4
4	Vaihe 1. Aloite ja peruste.....	5
4.1	Ongelman kuvaus ja kunnostuksen peruste ■■■.....	5
4.2	Kunnostusalueen taustatiedot ja esiselvitys ■■■.....	5
4.3	Kunnostusalueen omistaja- ja sidosryhmätiedot ■■■.....	6
4.4	Muuta suunnittelun taustatyötä ■■.....	6
5	Vaihe 2. Hankkeesta vastaava taho.....	7
5.1	Avustushaku ja projektinhallinta ■■■.....	7
5.2	Vesienhoitoyhdistyksen perustaminen ■■.....	8
6	Vaihe 3. Rahoituksen suunnittelu.....	8
6.1	Avustusrahoitus ■■■.....	8
6.2	Omarahoitus ■■■.....	8
6.3	Talkootyö ■.....	9
6.4	Rahoituksessa huomioitavaa ■■■.....	9
6.5	Hankkeen ositus ■■.....	9
7	Vaihe 4. Toteutuksen suunnittelu kunnostussuunnitelmaan.....	10
7.1	Kokonaisuus ja koordinointi ■■.....	10
7.1.1	Mahdollisten toimenpiteiden kartoitus ■■.....	10
7.1.2	Toimenpiteiden toteutusedellytysten tarkastelu ja valinta ■■■.....	10
7.2	Aikataulu ja toteutuksen ositus ■■■.....	10
8	Vaihe 5. Kunnostussuunnitelma.....	10
9	Vaihe 6. Luvitus.....	11
10	Vaihe 7. Toteutus.....	11
10.1	Kenttätyö ■■■.....	11
10.1.1	Tiedottaminen ■■.....	11
10.1.2	Aikataulu ja ajankohta ■■■.....	11
10.1.3	Aineksen hankinta ja käsittely ■■.....	11
10.1.4	Urakoitsija ja vastuut ■■■.....	12
10.2	Loppukatselmus ja raportointi ■■■.....	12
10.3	Korjaus- ja muutostarpeisiin varautuminen ■■.....	12
11	Vaihe 8. Toimenpiteiden jälkeen.....	12
12	Hankkeen päättäminen.....	12
	Lähteet.....	12

14.4.2021

1 Tausta

Tämä ohje on laadittu vesistökunnostusten tehostamiseksi ja hankkeiden aloittamisen helpottamiseksi. Vesistökunnostus on terminä laaja, joka sisältää paljon aina vesikasvien niitoista laajamittaisiin valuma-aluekunnostuksiin, mukaan lukien moninaista vesirakentamista ja luonnonsuojelua. Näin ollen vesistökunnostuksiin liittyy lukuisia sidosryhmiä ja intressejä.

Hyvässä vesistökunnostushankkeessa toteutetaan toimenpiteitä, jotka ovat yhteensovitettuja laajalla sidosryhmien yhteisymmärryksellä, ja hankkeella on selkeä yhteinen tavoite, johon ollaan sitoutuneita. Tässä ohjeistuksessa käydään lävitse oleellisia asioita, joita omassa hankekokonaisuudessa kannattaa miettiä.

2 Ohjeistusta toimintamallin käyttöön

Tämä ohjeistus antaa perusteita, miten luokitella eri kokoisia hankkeita ja kuinka niitä kannattaa alkaa viemään eteenpäin. Eri kokoluokan hankkeet eroavat toisistaan paljon, joskin yhtäläisyyksiä on myös runsaasti. Jatkossa tässä ohjeessa korostetaan eri värisillä symboleilla seuraavasti, mikä asia on minkäkin kokoluokan hankkeelle erityisesti kohdennettua tai oleellista:

■ = laaja hanke: laaja-alainen ja pitkäkestoinen projekti, jossa yhdistyy monta eri toimenpidettä ja/tai kohdetta, > 80 000 €.

■ = iso hanke: yksittäinen iso kokonaisuus, isommat toimenpiteet, 10 000–80 000 €.

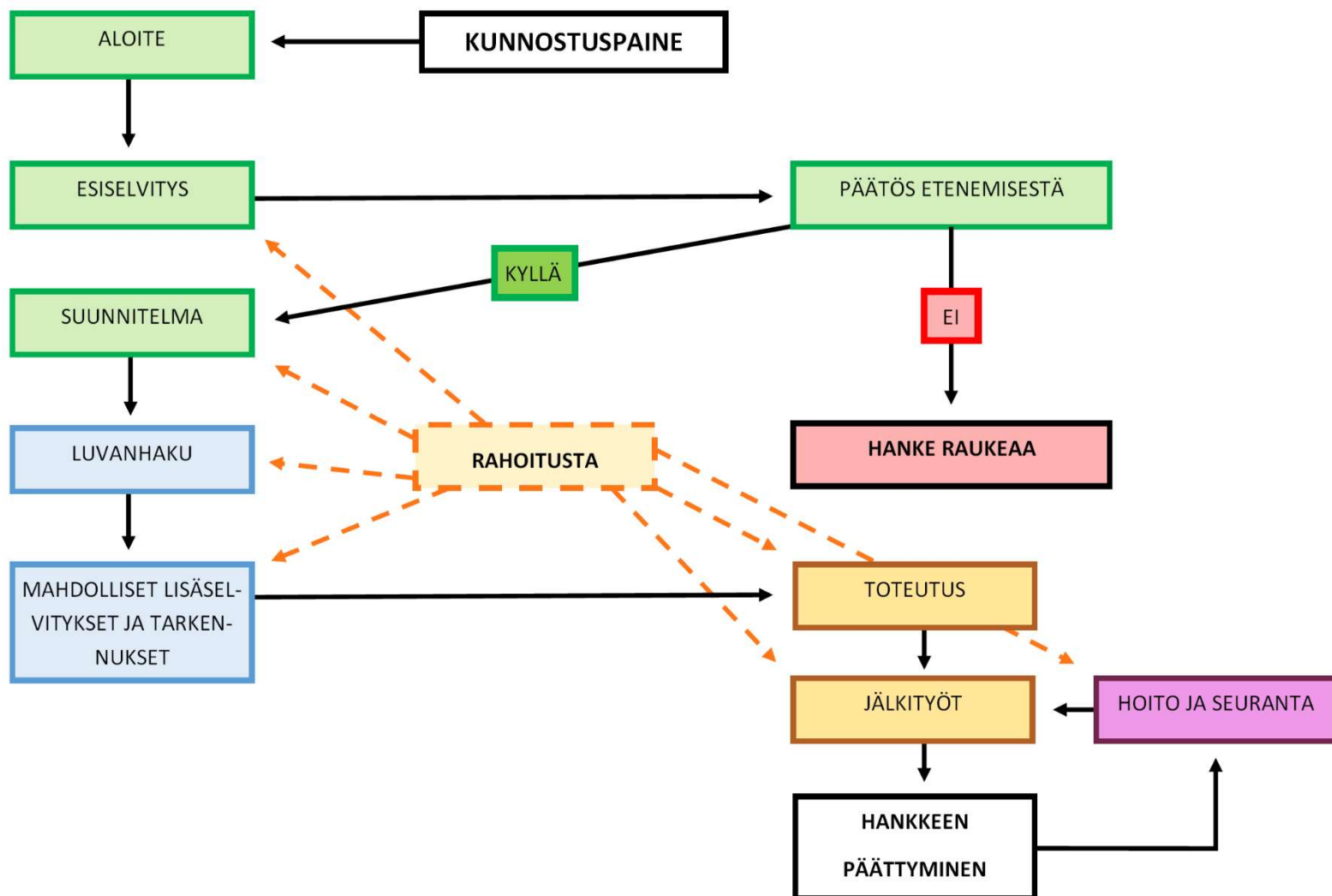
■ = pieni hanke: yksittäinen tai muutamien pienten toimenpiteiden kokonaisuus, tai jokin kunnostuksen osakokonaisuus, < 10 000 €.

Siirry vaiheissa järjestäen kohta kohdalta eteenpäin, jotta hankkeesi kokonaiskuva hahmottuu. Voit joutua palaamaan kohdissa taaksepäin, mikäli seuraavassa vaiheessa havaitset jonkin asian toteuttamiskelvottomaksi tai jokin jäi epäselväksi. Myös hankkeesta riippuen tässä ohjeessa esitetty kronologinen järjestys ei välttämättä sovellu kaikkiin hankkeisiin, vaan eri osa-alueita tai asioita kannattaa käsitellä eri järjestyksessä. Sovella tarvittaessa ohjetta hankkeesta riippuen.

Tulevien vaiheiden avulla on tarkoituksena herättää hankesuunnittelija huomioimaan kaikki oleelliset asiat suunnittelussa, muttei absoluuttisella tarkkuudella antamaan vastauksia. Kohtiin tulee suhtautua suuntaa antavina – esimerkiksi toimenpiteiden valinta riippuu aina kunnostuskohteesta, mahdollisista resursseista ja muista toiminnan reunaehdoista, eikä näin ollen yksioikoista kaiken kattavaa tarkkaa ohjeistusta voida laatia.

14.4.2021

Vesistökuunnostushankkeen kulku voidaan tiivistäen kuvata seuraavasti:

Kaavio mukailee Eloranta 2010, Virtavesien kunnostus.

3 Toimintamallit – rakenne ja perusteet

3.1 Vaiheiden jako

Vaiheet esitetään yllä olevan kaavion mukaisesti värikoodattuna:

- **Vaiheet 1-5:** hanke vireille, ei kovia toimia kentällä. Vaihe, joka vaatii usein paljon työtä ja voi olla pitkäkestoinenkin.
- **Vaihe 6:** luvitukseen liittyvät asiat. Riippuen lupatarpeesta, luvanhaussa saatetaan vaatia merkittäviäkin täydennyksiä suunnitelmiin, ja luvituksen saaminen voi myös olla pitkäkestoinen prosessi.
- **Vaihe 7:** kentällä tehtävät käytännön toimet ja niihin liittyvät asiat
- **Vaihe 8:** päätoimenpiteiden toteutuksen jälkeen huomioitavat seikat

14.4.2021

4 Vaihe 1. Aloite ja peruste

4.1 Ongelman kuvaus ja kunnostuksen peruste

Tämä on erittäin tärkeä vaihe hankkeen käynnistämisessä. Alustavassa alkusuunnittelussa ei useimmiten oteta vielä yhteyttä muihin tahoihin tai varsinaisesti nosteta hanketta vireille. Perusteen rakentamisessa on tärkeää miettiä ja kirjata seuraavat asiat, jotta vesistökunnostusprojektille muodostuu selkeä "raami":

- Mikä on ongelmana,
- Mikä aiheuttaa tai on aiheuttanut ongelman,
- Millaiseen kunnostusasteeseen pyritään (ennallistaminen, nykytilan parantaminen, luonnontilan ylittäminen),
- Pystytäänkö hankkeella vaikuttamaan ongelman juurisyyhyn,
- Mitä kaikkia hyötyjä hankkeella saavutettaisiin,
- Onko hanke enemmän virkistyskäyttöödellytysten parantamista vai luonnonympäristön kunnostamista,
- Aiheuttaisiko ongelmaan puuttuminen jossakin muualla haittoja,
- Kuinka laaja hyöty toimilla saavutettaisiin tai mikä olisi kunnostuksen tavoite (pistemäinen = muutamit lähialueen kiinteistöt, kohtalainen = pieni alueellinen tai tiettyjä lajeja suppeasti hyödyttävä, laaja = esim. kokonainen vesistö tai valuma-alue hyötyisi toimista).

On tärkeää miettiä perusteet tarkkaan ja avoimesti, jotta hanke lähtee heti vireille tulosta kehittymään oikeaan suuntaan. Avoimuus luo sidosryhmätyöhön luottamusta, luottamus synnyttää yhteishenkeä, joka lopulta johtaa kaikkien hyväksymiin toimiin.

4.2 Kunnostusalueen taustatiedot ja esiselvitys

Kun 4.1. kohdan kysymyksiin pystytään vastaamaan, on projektin seuraava luonteva vaihe esiselvityksen tuottaminen. Esiselvitys on ammattilaisen tekemä työ, jossa arvioidaan tarkemmin kunnostushankkeen mahdollisuuksia ja selvitetään kohteen taustatietoja. Pienemmissä hankkeissa esiselvitys voi jo sellaisenaan toimia kunnostussuunnitelmana. Hyvin tehdyllä esiselvityksellä säästetään rahaa ja usein myös nopeutetaan kunnostushankkeen etenemistä.

Riippuen kohteesta ja toimista, seuraavasta listasta on hyvä valita oleellisia asioita, joita esiselvitykseen kannattaa sisällyttää:

- Kohteen toimenpidealueen maa- ja vesialueen omistus pääpiirteittäin
- Kohteen valuma-alue
- Vedenlaatutiedot
- Kalasto- ja lajistotiedot
- Kohteen sijoittuminen ohjelmiin ja suunnitelmiin
- Kohteen sidosryhmälistaus

14.4.2021

- Lupatarpeen arviointi
- Maaperä- ja maankäyttötiedot
- Suojelualueet

Jo esiselvitysvaiheeseen voi olla järkevää kerätä ja koostaa oleellisilta sidosryhmiltä lausuntoja, jotta saadaan mahdollisimman selkeä kuva projektin toteutusedellytyksistä ja mahdollisista reunaehdoista sekä lisä- ja tarkentavan tiedon tarpeista.

4.3 Kunnostusalueen omistaja- ja sidosryhmätiedot

Vesistökunnostushankkeen toteuttamiseksi maa- ja vesialueen omistajien kuuleminen ja vahva suunnitteluun mukaan ottaminen alusta alkaen on tärkeimpiä asioita onnistuneelle toteutukselle. Heidän tahtotilastansa riippuu, pystytäänkö toimia toteuttamaan vai ei. Erityisesti jos hankkeen aloite ei ole omistajilta lähtöisin, on äärimmäisen tärkeää sitouttaa maa-alueen omistajat mukaan heti ideoinnista alkaen. Avoimuus luo luottamusta ja luottamus on edellytys toimenpiteiden toteuttamiselle.

Vesialueen omistajatietojen, useimmiten osakaskuntien, selvittämisessä kannattaa ottaa yhteyttä kunnostuskohteen kalatalousalueeseen tai paikalliseen kalatalouskeskukseen (Keski-Suomen kalatalouskeskus ry). Selvittelyssä kannattaa kysyä osakaskuntien lukumäärän ja sijainnin lisäksi niiden järjestäytyneisyyttä, eli onko osakaskunnalla omaa hallintoa tai toimitsijaa. Järjestäytymättömät vesialueet voivat aiheuttaa merkittävästi lisätyötä luvituksessa, ja tiedostaminen niiden sisällyttämisestä hankealueeseen on tärkeää heti hankkeen suunnittelun aloituksessa.

Maa-alueen omistuksen selvitystä pystyy edistämään monin tavoin. Maanmittauslaitokselta, paikalliselta metsänhoitoyhdistykseltä sekä alueelliselta Metsäkeskukselta voi tiedustella mahdollisuuksia kattavaan selvitykseen. Selvitys voi olla iso projekti niin työmäärältään kuin kustannuksiltaan, riippuen vahvasti hankkeen laajuudesta ja sen toimenpiteiden sijoittumisesta maa-alueelle. Se on kuitenkin asia, johon kannattaa panostaa, ja mitä aikaisemmin sitä parempi.

4.4 Muuta suunnittelun taustatyötä

Erityisesti isommissa hankkeissa kannattaa yllä olevien asioiden lisäksi käydä ainakin seuraavia seikkoja lävitse:

- Kunnostuksen hyödynsaajien lukumäärä
- Toimien yleishyödyllisyys
- Alueen kaavoitus
- Kunnostuksen tavoite ja tuloksen mittaaminen
- Aikataulu toteutuksesta, hyötyjen saavuttamisesta ja seurannasta
- Yleishyödyllisyyden mittaaminen
- Mahdollisten haittojen kompensointi ja korvaukset
- Tarkempi sijoittuminen strategioihin ja ohjelmiin
- Suunnitelma, miten hankkeella saavutettuja hyötyjä ylläpidetään
- Riskienhallinta- ja korjauskunnostussuunnitelma

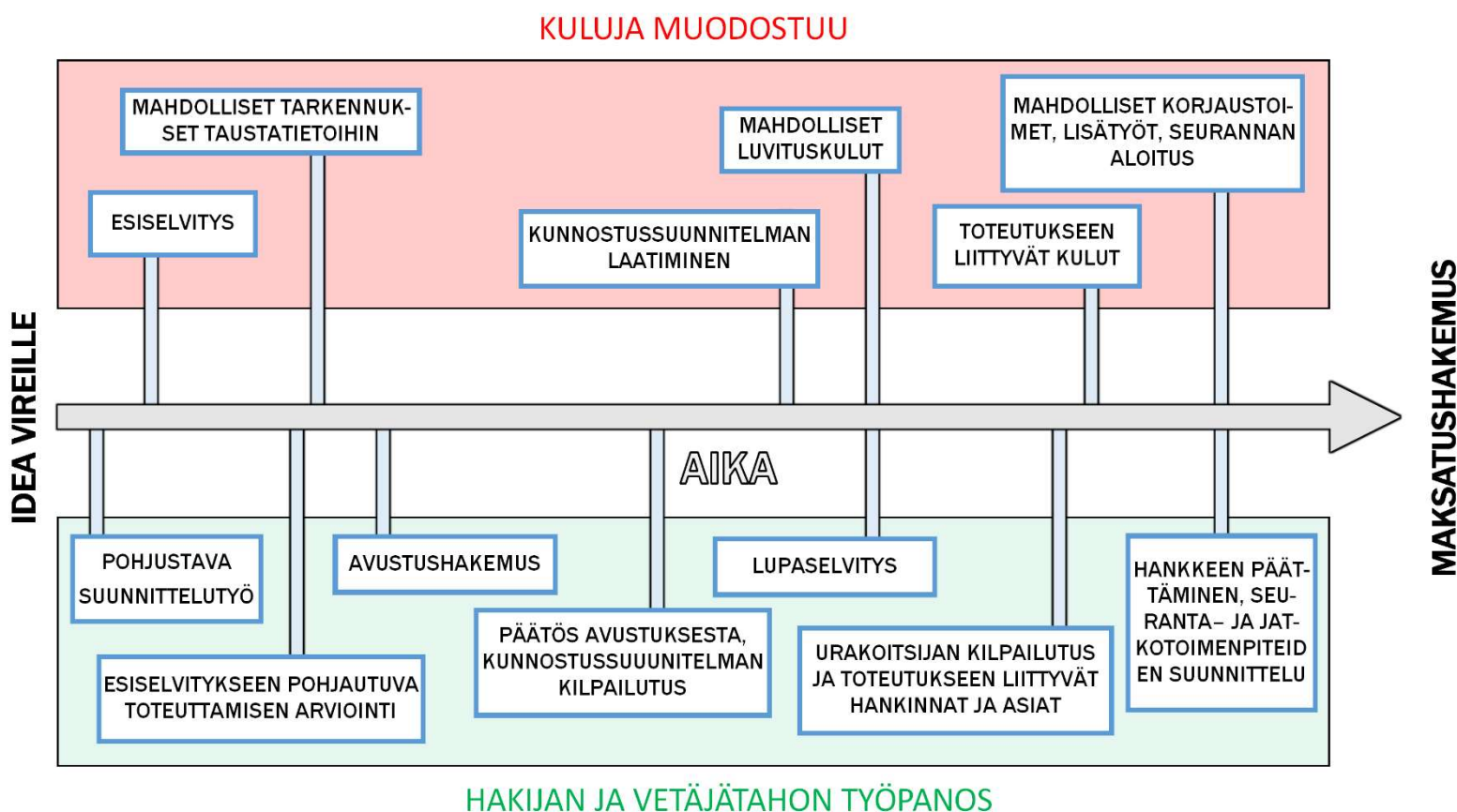
14.4.2021

Osa edeltävästä listauksesta voidaan sisällyttää esiselvitykseen, ja osa asioista tulee vastaan viimeistään kunnostussuunnitelmassa ja avustushakemuksissa. Kuitenkin näiden ennakkoon miettiminen edesauttaa jouhevan kunnostushankkeen toteuttamisessa.

5 Vaihe 2. Hankkeesta vastaava taho

5.1 Avustushaku ja projektinhallinta

Hakija- ja projektinhallinnan tasoa ja tahoja kannattaa miettiä erittäin tarkasti. Hakijan on oltava järjestäytynyt taho, jolla on mahdollisuus resurssien ja osaamisen puolesta hallita projektia ja muodostaa kulut. Vesistö-kunnostushanketta, joka toteutetaan yhdellä maksatushakemuksella, voidaan kuvata seuraavalla kulu- ja työpanos suhteessa aikaan - kaaviolla tiivistetysti ilman mittakaavaa:

Pääsääntöisesti voidaan sanoa, että hakijatahon pitää pystyä muodostamaan kulut, joita vastaan avustusta haetaan maksatushakemuksella, riippumatta avustusosuudesta. Eri-tyisesti isommissa hankkeissa ulkoistettu projektinhallinta on kannatettava toimintamalli, vaikka siitä muodostuu lisäkuluja hankkeelle. Tarkemmin kohdissa 6.1. ja 6.4.

14.4.2021

5.2 Vesienhoitoyhdistyksen perustaminen

Sopivan tai luontevan hakijatahon löytäminen voi joskus muodostua isoimmaksi esteeksi vesistökunnostushankkeen toteutukselle. Tällaisissa tilanteissa kannattaa tarkastella alueellisen vesienhoitoyhdistyksen perustamista, joka toimisi hakijana ja mahdollisesti projektinhallinnoijana. Keski-Suomen vesistökunnostusverkoston kotisivuilta löydät oppaan yhdistyksen perustamiseen: <https://kskv.fi>

6 Vaihe 3. Rahoituksen suunnittelu

6.1 Avustusrahoitus

Valtaosa hankkeista sisältää jonkin avustusosuuden, eli osa kokonaiskustannuksista rahoitetaan jonkin avustuksen kautta. Kun hankkeen aloite on suunniteltu, kannattaa ottaa yhteyttä Keski-Suomen ELY-keskukseen ja tiedustella voisiko hanke olla tukikelpoinen. Yleishyödylliset ja luontoarvoja parantavat hankkeet ovat tuettavia, mutta jokainen hankhakemus käy lävitse harkinnanvaraisen arvioinnin ennen rahoituspäätöstä.

Avustuksiin liittyy paljon ohjelma- ja lähdekohtaisia eroja. Yhteistä kuitenkin on, että pääosin avustukset maksetaan synnytettyjä kuluja vastaan. Eli hankkeen vetäjän on ensiksi pystyttävä muodostamaan kulut, joiden kuitteja vastaan maksatushakemuksella avustusta haetaan. Joissakin avustusmuodoissa on mahdollista saada ennakkorahoitusta. Katso tarkemmin kohta 6.4.

Parhaan ja ajankohtaisen tiedon rahoitusmahdollisuuksista saat ottamalla yhteyttä Keski-Suomen ELY-keskukseen. Omatoimisesti ennakkoon rahoituksiin voit tutustua esimerkiksi sivuston www.rahatpintaan.fi kautta.

6.2 Omarahoitus

Lähes kaikki hankkeet sisältävät omarahoitusosuuden, eli jokin prosenttimääräinen osuus kokonaisrahoituksesta on katettava jollakin muulla kuin julkisella rahoituksella. Useimmiten omarahoitusosuus on puolet (50 %) kokonaiskustannuksista, mutta se voi tapauksesta riippuen olla jokin muu. Omarahoitusta kannattaa alkaa jo hankkeen aloite- ja suunnitteluvaiheessa rakentamaan. Joissakin avustusmuodoissa talkootyö on rahoitukseen hyväksi laskettavaa, josta tarkemmin seuraavassa kohdassa 6.3.

Omarahoitukseksi lasketaan esimerkiksi hakijan oma varallisuus, jota käytetään kulujen muodostamiseen, yrityksiltä, yhdistyksiltä ja säätiöiltä saatu tuki, kuntien tietyt rahoitukset sekä lahjoituksilla ja keräyksillä saatu varallisuus. Hankkeen on joskus mahdollista tuottaa toiminnallaan voittoa, ja tällaisissa tapauksissa kysy neuvoa ELY-keskuksesta.

14.4.2021

6.3 Talkootyö

Riippuen avustuksen muodosta, osa tai jopa koko omarahoitus on mahdollista kattaa talkootyöllä, josta käytetään virallisesti nimitystä vastikkeetta tehtävä työ. Talkootyötä voidaan tehdä hankkeen kaikissa vaiheissa, kunhan työ on tehty hankkeen maksatukseen hyväksyttävällä aikajaksolla. Katso tarkemmin maksatushakemukseen liittyviä asioita kohdasta 6.4. ja valtioneuvoston asetuksesta 714/2015.

Talkootyölle on määritelty kiinteät arvot valtioneuvoston asetuksella, jotka tämän ohjeen kirjoitushetkellä ovat 15 € / h ja koneelliselle työlle (mönkijä, traktori, tms.) 30 € / h. Talkootyöstä on hyvä tehdä selkeä suunnitelma, joka liitetään avustushakemukseen. Erittele tarkasti suunnitelmassa missä vaiheessa ja miten talkootyötä tehdään ja kuinka monta tuntia, ja liitä myös maksatushakemukseen kirjanpito toteutuneesta talkootyöstä.

6.4 Rahoituksessa huomioitavaa

Avustukset ovat pääsääntöisesti julkista rahaa, joiden käytössä pitää huomioida kilpailutus- ja muut asetukset sekä lait hankintoihin liittyen. Näissä asioissa saat parhaan ja ajantasaisen avun ELY-keskuksen rahoitusasiantuntijoilta. Arvonlisävero on asia, joka pitää huomioida jo avustushakemuksessa, eli sisältääkö haettu kokonaiskustannus arvonlisäveron vai ei, sekä antaa asiasta selvitys hakemuksessa. Periaatteena selvityksessä on jääkö arvonlisävero hakijan lopulliseksi kustannukseksi vai ei.

Myönnetty avustukset tulisi ensisijaisesti käyttää myöntövuotenaan, mutta laajoissa tai pitkäkestoissa hankkeissa avustusta voi saada usealle vuodelle. Vaiheittainen ositus voi laajoissa hankkeissa olla kannattavaa, josta tarkemmin 6.5. kohdassa.

Kuten kohdassa 6.1. todettiin, maksatushakemuksella haetaan avustusta jo synnytettyjä kuluja vastaan. Tästä johtuen hakijan kannattaa suunnitella maksatushakemusten jaksotus tarkasti. Riippuen avustusmuodosta, maksatuksia voidaan suorittaa useampia kuin kerran vuodessa tai hankkeen päätteeksi yksi. Erityisesti isoissa ja laajoissa hankkeissa toteutus useammalla maksatushakemuksella voi keventää ja helpottaa hankevastaavan taloudenpitoa.

Rahoituksesta on tärkeää laatia tarkka suunnitelma, eli ennen avustushakemuksen jättämistä kannattaa kartoittaa esimerkiksi toimenpiteiden ja hankintojen hintoja, sekä arvioida mahdollisia luvitukseen liittyviä viranomaiskuluja.

6.5 Hankkeen ositus

Osion kirjoitus kesken.

14.4.2021

7 Vaihe 4. Toteutuksen suunnittelu kunnostussuunnitelmaan

7.1 Kokonaisuus ja koordinointi

Osion kirjoitus kesken.

7.1.1 Mahdollisten toimenpiteiden kartoitus

Virtavesi-kunnostukset	Pienet virtavesi-kunnostukset	Järvi-kunnostukset	Lintuvesi-kunnostukset
• Uoman kulukelpoisuus • Elinympäristöt • Hydrologia • Sääätelytoimenpiteet	• Uoman kulukelpoisuus • Elinympäristöt • Uoman rakenne	• Vedenlaatu • Ravintoketju • Sääätelytoimenpiteet • Hydrologia	• Ravintoketju • Hydrologia • Morfologia (ruoppaus, niitot)

Osion kirjoitus kesken.

7.1.2 Toimenpiteiden toteutusedellytysten tarkastelu ja valinta

Osion kirjoitus kesken.

7.2 Aikataulu ja toteutuksen ositus

Osion kirjoitus kesken.

8 Vaihe 5. Kunnostussuunnitelma

Osion kirjoitus kesken.

14.4.2021

SMART objectives	Kunnostuksen tavoitteet ovat:	Kuvaus
Specific	Yksityiskohtaisia ja tarkoin määriteltyjä	Tavoitteet on yksilöity, nimetty ja niiden sisältö on avattu.
Measurable	Mitattavissa olevia	Tavoitteet voidaan ilmaista suureilla (esim. uoman pituus, kalojen määrä, puuaineksen määrä) ja niiden toteutumista voidaan mitata.
Achievable	Saavutettavissa olevia	Tavoitteet ovat realistisia. Määrittelyssä voidaan käyttää apuna muita kunnostushankkeita tai luonnontilaista uomaosuutta mahdollisimman lähellä olevalta alueelta.
Realistic	Järkeviä	Tavoitteet on suhteutettu käytössä oleviin resursseihin (esim. rahoitus, henkilöt, aika) ja muihin reunaehtoihin. Esimerkiksi sidosryhmien näkemykset ja alueen maankäyttö voivat rajoittaa tavoitteiden asettamista.
Timeframe	Ajoitettuja	Tavoitteiden toteuttamiselle on suunniteltu aikataulu, jossa on otettu huomioon projektin kesto ja kohteen kausittaiset ominaisuudet (esim. virtaama, eliöiden lisääntymisajat kasvillisuuden muodostuminen, maan kantavuus).

9 Vaihe 6. Luvitus

Osion kirjoitus kesken.

10 Vaihe 7. Toteutus

10.1 Kenttätyö

Osion kirjoitus kesken.

10.1.1 Tiedottaminen

Osion kirjoitus kesken.

10.1.2 Aikataulu ja ajankohta

Osion kirjoitus kesken.

10.1.3 Aineksen hankinta ja käsittely

Osion kirjoitus kesken.

14.4.2021

10.1.4 Urakoitsija ja vastuut

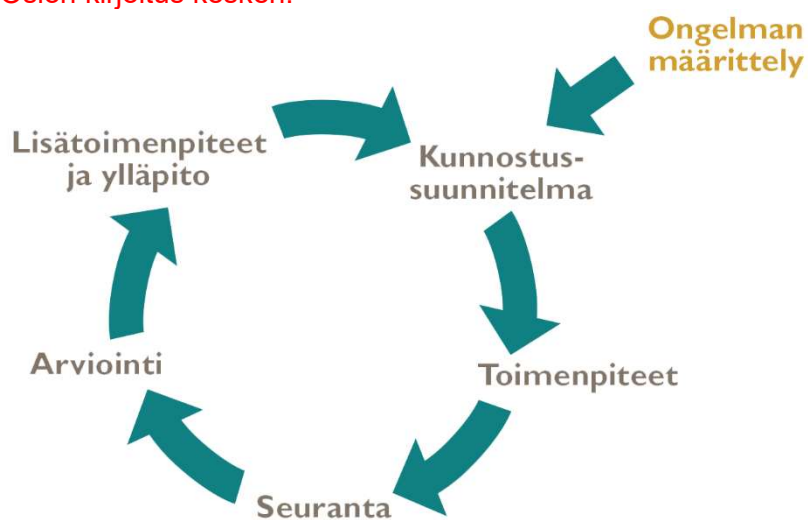
Osion kirjoitus kesken.

10.2 Loppukatselmus ja raportointi

Osion kirjoitus kesken.

10.3 Korjaus- ja muutostarpeisiin varautuminen

Osion kirjoitus kesken.

11 Vaihe 8. Toimenpiteiden jälkeen

Osion kirjoitus kesken.

12 Hankkeen päättäminen

Osion kirjoitus kesken.

14.4.2021

Lähteet

Aitto-oja S., Rautiainen M., Alhainen M., Svensberg M., Väänänen V-M., Nummi P. & Nurmi J. Riistakosteikko - opas. Metsästäjain Keskusjärjestö. ISBN 978-952-9593-88-0. 55 s.

Eloranta A. 2010. Virtavesien kunnostus. Kalatalouden keskusliitto, julkaisu nro 165. 278 s.

Koljonen S., Sammalkorpi I., Vilmi A. & Hellsten S. 2020. Vesistökunnostusten seurantojen toteuttaminen. Suomen ympäristökeskuksen raportteja 13/2020.

Valtioneuvoston asetus vesistön ja vesiympäristön käyttöä ja tilaa parantavien hankkeiden avustamisesta 714/2015, <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150714>